

Karinthy Ferenc: *Szellemidézés* (Madách Kamaraszínház)
Dégi István (Dezső) és Gábor Miklós (Donáti)

művészként, de XX. századi gondolkodó értelmiségiként is világszínvonalat képvisel, örülne e dicséreteknek; talán inkább arra gondolhat, hogy a kritika eszerint valóban kiemelkedő alakításait se értékelte és értette igazán. Mert míg körülötte a többiek - egyébként az 1957-es előadáshoz hasonlóan - kitűnő figurákat teljesíthetnek ki művészetükkel, az élen ezúttal Psota Irénnel és Bálint Andrással, Gábor Miklós, aligha-nem teljes tudatossággal, küszködik a színmű leggyengébb szerepével. Rangjához méltón, elmélyülten, változatos eszközökkel bont ki minden szituációt, élettel tölt meg minden mondatot, minden instrukciót, gyakran még a közhelyeket is hitelesíti, azáltal, hogy ironikus

Bálint András (Holczer) és Gábor Miklós (Donáti)

Balázsovits Lajos (Öcsi) és Piros Ildikó (Rika)
(Iklády László felvételei)

idézőjelbe teszi őket, hogy aztán, amikor a tragikomikusból - teljes joggal, hibátlan logikával - a komikusba billen, az utolsó utáni pillanatban meggyőződés nélkül rántsa vissza a gyeplőt, és kísérelje meg eljátszani az eljátszhatatlant: azt a nagy formátumú hőst, mártírt, áldozatot, akinek a koncepciót szánja, de akinek drámai hitele csak deklaratóíven létezik. *

Meglehet, ez a cikk méltánytalannak látszik egy kellemes, irodalmilag-színházilag egyaránt színvonalasan szórakoztató estével szemben. De épp ezért

befejezésül hadd szögezzem le egyértelműen: magam is túlzottan, az ügyhöz képest aránytalannak érezném soraimat, ha azok a színházzal akarnának vitázni, amely, bár nyilván műsorgondoktól is indítatva, de érdemes, ma is élvezet szerző magyar darabot újított fel, a szerzővel, aki bizonyára maga se tartja a *Szellemidézést* élete főművének, a rendezővel, aki úgy volt hű a darabhoz, hogy közben újat is próbált, a színészekkel, akik rangjukhoz méltót nyújtottak. Vitám - és innen a cikk önmagukban valóban túlzottan minősíthető hangsúlyai - 1972 magyar színikritikájával van, és ehhez nyújtott különösen alkalmas anyagot a lehetőség, hogy egyazon dráma kétfajta, sarkítottan ellentétes sajtó-visszhangját vethetem egybe.

Karinthy Ferenc: *Szellemidézés* (Madách Kamaraszínház)

Rendezte: Lengyel György, díszlet: Fehér Miklós, jelmez: Mialkovszky Erzsébet.

Szereplők: Gábor Miklós, Psota Irén, Balázsovits Lajos, Dégi István, Piros Ildikó, Bálint András, Csűrös Karola, Rákosi Mária, Káldy Nóra, Körmendi János, Timár Béla. Maróti Gábor f.h.

SZÁNTÓ ERIKA

A Liliom körhintája

Aki a *Liliom* vígszínházi felújításában csak azt az igyekezetet látja, hogy a szín-ház telt házat és elégedetten tapsoló közönséget kíván magának, súlyosan téved. Kétségtelen, színházat játszani valóban akkor a legjobb, ha a nézőtérben egy gombostűt sem lehet leejteni, de a *Liliomot* mégsem csak a praktikus fontolgtatás juttatta megint színpadra. Hanem a lelkesedés. Kapás Dezső évek óta módszeresen válogatja a maga számára azokat a műveket, amelyekben legenda és valóság, idill és groteszk illúziótlanság, álom és kijózanodás sajátos *íz* keveredik. Bár a végső soron nagyon is különmű művek s színpadra vitelük módjai látszólag inkább elfedik, mint látványosan felmutatják ezt a rendezői törekvést, azért mégiscsak megtalálható valami közös a *Vörös postakocsi* sikerében és a *Donna Rosita* bukásában. Pedig ezt a két művet egymástól nemcsak korszakváltó évtizedek választják el, éppúgy, ahogy Molnár Ferenc *Lilioma* és Ödön von Horváth *Mesél a bécsi erdő* című darabja között sem a keletkezési dátum jelzi a különbséget vagy a törekvésbeli azonosságot. Kapás megtalálta ezekben a művekben a számára legfőbb közöset, annak a folyamatnak a színpadi megfogalmazását, amely egy-két évtizeddel ez-előtt olyan mértékben izgalomban tudta tartani a filmművészetet: a reális s a képzeletbeli világ állandó kölcsönhatását, egymásba játszását, emlékek és álmok szinte objektíválódó hatását a valóságra. Mindez azonban sokkal inkább jelenti az érdeklődési kör kijelölését, a feladat megtalálását, mint a megoldását.

A képzelet „virágai”

Kapás színpadi álomvilága sokszor gyanúsán ragacos. A képzelet „virágai” esetenként kopottra fogdosott művirágok. Törekvése sokszor megreked a közhely-látványosságnál, s ami a költészetet lenne hivatott szolgálni, gyakran csak szentimentális ízlésbicsaklás. Ilyen színpadi pillanat a *Vörös postakocsi* álomvíziója, a *Donna Rosita* nyitóképében repkedő hinta, vagy most a *Liliom* vurstli-világának túllfüggönnyel letakart „szépsége”,

amely a bemutatón még Liliom mennyei megdicsőülésének glóriába vont helyszíné is. (Szerencsére ezt a befejezést a rendező a negyedik előadás után megváltoztatta.)

Kapás bizonytalan próbálkozásai egy reális és irreális világ együttes színpadi életrehívására nemcsak a látványban érhetők tetten: hogy mennyire befolyásolják a színészi munkát, arra a *Liliom* is példa.

A *Liliom* lisztesképű bohócainak, sejtelmes fénybe vont körhintájának előzményei szembetűnőek, s ugyanígy nem nehéz észrevenni Kapás következetes vonzódását a színpadi humor kesernyés árnyalataihoz. Azokra a komikus jellemrajzokra gondolok, amelyek legjobb ízű pillanatokban forrasztják a torkunkra a nevetést, azokra a groteszk színpadi figurákra, akik váratlanul félelmetessé nőnek, s szánandóságuk fenyegetővé válik. Ez a vonzódás eddig mindig igazolta a rendezőt, s nemcsak egy-egy nagyszerű alakítást eredményezett rendezéseiben, hanem minden színpadi munkájának legértékesebb elemévé vált. A *Liliom* rendezésénél is így történt.

Kristálycsillár és szociális érzékenység

Mindez talán elegendő magyarázatot ad arra, hogy mi tehette vonzóvá a rendező szemében (nem mondom azt, hogy „fiatal rendező”, hiszen majd egy évtizedes pályáról van már szó) Molnár Ferenc 1909-ben írt művét. Mert a világsiker inkább ellenérv, mint érv: aki ma elolvassa a darabot, ha talál is benne a maga számára jó ízeletet, megfélemlítve keresi a remekművet. En azokhoz tartozom (nem tudom, többség-e az vagy kisebbség?), akik sehogy sem találják. A *Liliom* mondatai elbűvölnek, Molnár csodálatosan stilizálja a század kezdetének pesti szlengjét, de a *Liliomban* állítólagosan meglevő szociális érzékenység, a szenvedő szegények iránti részvét az én szememben éppúgy „technika” a nézőtér lenyűgözésére, mint Molnár fölényes színpadismerete. A közönség a meghatódottság könnyeit épp annyira szereti, mint a pergő dialógust, a szellemesség tűzijátékát vagy a kristálycsillárt. Nem hinném, hogy akkora lenne a különbség például a *hattyú* szikrázó csillárának funkciója és a *Liliom* sufnioromantikája között. A típuskörülmények közt élő polgári közönség számára mindkettő az egzotikumok világát képviseli. Á fenti elérhetetlen körülbelül ugyanolyan távolságra van, mint a lenti élet, amely

Molnár Ferenc: *Liliom* (Vígyszínház). Kútvolgyi Erzsébet f. h. (Juli) és Koncz Gábor (*Liliom*)

azért konszolidált létét sosem fenyegethette reálisan. A főherceg is idegen planétán él, a mindenes-cselédségből kicsöp-pent, utcára került parasztlány is. S az elérzékenyülés is a kellemes szórakozás egy formája! Meg aztán Molnár a lelkiismeret ébresztgetésével csínján bánik. Julika például tisztos özvegyasszonyként szépen fölneveli a lányát, miközben a terített asztalon a vasárnapi ebéd megnyugtatóan gőzölög. Ha csak Bródyval hasonlítom össze ezt a sokat emlegetett szociális érzékenységet!

Nem hinném, hogy a színház vagy a rendező számára ez jelentene vonzást. Marad tehát a Kapást érdeklő „legenda-jelleg”, s a kínálkozó lehetőség, hogy a műben rejlő humor „fekete felét fordítsa a néző felé. S még valami, amit talán

első helyen kellett volna említeni, ha ennek a felújításnak a magyarázatát keressük: a színház feltehetőleg Koncz Gáborban az ideális *Liliomot* látta, akit nem szabad megfosztani ettől a jutalomjátéknak minősülő szereplehetőségtől, s Kútvolgyi Erzsébetnek egy parádés pályakezdés lehetőségeként kínálták oda Julit.

Mi történik a darabban a Vígyszínház színpadán? Kettéhasad. Az álomvilágot oly kedvvel építő Kapás Dezső természetesen nem tartja, mert nem tarthatja elég igaznak, elég megszenvedettnek Molnár Ferenc szociális indulatait (azért nem használom az ilyen esetekben közkeletű „társadalomkritika” szót, mert ezt még a Molnár-rajongók is jó ízléssel mellőzték az író színpadi munkáival kapcsó-

latban), s hozzáteszi a magáét. Juli értelmezésében alapvető változást végez a darabon. Kilépteti a legendák világából, fájdalomról letisztogatja az ezüstös csillogást, s evvel megfosztja figuráját a karácsonyesti megbocsátó áhítattól. Juliból szívfacsaró „megfagyott gyermek”-szentimentalizmus helyett konok, sértett, de meg nem alázható tisztaság árad. Kapásnak és Kútvolgyi Erzsébet főiskolásnak ezt a szerepértelmezését nem lehet elég rokonszenvvel nézni. Az ő Julijuk kiszolgáltatottsága és szenvedése, de még szerelmének törhetetlen hűsége is alig függ Liliomtól. Készen hozza önmagát, belső ereje és önbecsülése cselédszobák és hátsólépcsők magányosságában született, miközben félpercenként becsengette a „naccsága”. Ennek a Julinak nincsenek önsajnálkozó könnyei, de őt sajnálva sem lehet sírni egy jóízűt. Ez egy lázító Juli - egy ismeretlen darabból. Kit érdekel közben a mellette éledelő jellemgyenge hintáslegény? Itt nincs szó álmokról, itt beömlik a színpadra egy másik világ szegényszagú levegője.

Mi van a túllfüggöny mögött?

Miközben a színpad hátterében túllfüggöny mögött ott a körhinta.

És bohócok odalenn a nézőtérén. Nem hinném, hogy őket a divat diktálta a rendezőnek. Ok a vurstli-álmhoz tartoznak, amelyet már azért sem nézhetünk elrévedt nosztalgiával ma, mert a darab megírásának pillanatában sem volt igaz, s főleg nem úgy volt igaz. Ezt Kapás pontosan érzi, s nagyon fontosnak tartja hangsúlyozni, hiszen különben nem szakított volna olyan határozottan a Juhkonvenciókkal. Igen ám, de akkor milyen az a körhinta, milyenek a bohócok, milyen ez a színpadi „lízse”? Szép vagy csúnya? Szeretnivaló, mint Molnár másik pesti legendába emelt színhelye, az „édes grund”? Vagy a hátsólépcsők és külvárosok népének sivár, szomorú edene, ahol a hintalovakról pattogzik festék, s a szerelemnek sörszaga van? Az álm tulajdonképpen kopott valóság?

S mindennek közepében Koncz Gábor Lilioma. A szemében a ligeti „szépművészet” utáni vágyakozással. „Mejjport” ígéretető hetvenkedéseivel, szabadságvágyával („Én nem vagyok házmester A házmester... ahhoz házmesternek köll lenni.”), vad és nagy természetével, s takargatott szívjóóságával, gondolom hasonlatos az olyan Liliomokhoz, amilyenek a figurát Molnár megálmodta

Egzotikum egy szívszorítóan egzotikus ligetben, amelyet vele együtt nekünk is gyönyörűségnek kell látnunk. Dehogy kopott valóság ez az álm, ez maga a paradicsom, ahonnan kiűzetni a legnagyobb megpróbáltatás.

Ha Julit nézem a színpadon, látok egy kiebrudalt nincstelen cselédlányt, akinek még ráadásul notórius munkakerülő az embere. Ez esetben álomról szó sem lehet. Ez a szikár valóság. Ezek után a hó-fehér mennyországban folyó léleknemesítési kísérlet groteszk komédia, a banalitások lelepleződése.

Ha Koncz Gábor megvesztegető Liliomát nézem, hát nosza, sirassuk meg a ligeti körhintát s művészlelkű kikiáltóját, akit elveszejt a szerelem, s megmérgez a sóvárgás, mint a szárazföldre kényszerült hajóst a tenger sós illata. Ki róhatná fel neki, hogy inkább kést mártana valakibe (ha némileg vonakodva is), mint hogy más módját keresse a kenyérkeresetnek? Az elrévülést segítse zene, bohócok, túllfátyol, és Koncz ezer árnyalatból összeálló szeretetreméltósága! Mindez rendjén van, s a mennyországban is inkább csak azért kell néhány mosolyt előcsalogató pillanat, hogy annál megindítóbb legyen a gatyakorban földre csempészett ezüst csillag ragyogása ... Ha a színpadon történekből ennyit nézek, azon sem csodálkozom, hogy Liliom égi fényben álldogál a vurstli-mennyországban, mikor az előadás befejeződik. (Mint korábban említettem, a rendező ezt a záróképet megszüntette.)

Nézhetem az előadást Juli felől, meg nézhetem Liliom felől. Lehet, egyiket is, másikat is. Csak együtt nem nézhetem - az egészet. Akkor ugyanis semminek nincs értelme.

A díszletek továbbkuszálják az előadás keltette hangulatot. Bármennyire is egységesen természetes elemek alakítják ki az egyes helyszíneket, azok különbözőképpen hatnak. A háttérben felállított valódi körhintát a túllfüggöny megfosztja valóságosságától, s a vurstli égi mását sejteti. A deszkapalánkkal körül-vett fényképészbodé, talán az anyagszerűségtől, modern jelzésnek tűnik, amely inkább keretet ad, mint igazi színhelyet. De a ligeti pad s még inkább a városzzéli vasúti töltés, kasírozott fücsomóival a naturalizmus könnyen rajtakapható hazugságaira figyelmeztet. Végül is nem lehet eldönteni, hogy mindezt minek szánta a rendező és Fehér Miklós díszlettervező: valóságnak vagy álomnak?

Ezért olyan zavarbaejtő a mennyország fehér hivatali szobája, amely a tisztázatlan előzmények után nem tud különbözni eléggé az eddigi helyszínektől (ha azok a valóságot jelentenek), de azonossá se válhat velük (ha egy összefüggő álombeli tájon járnánk).

Felejtethetlen Ficsúr

Ennyi vitatkozó, elmarasztaló megjegyzés után talán paradoxonnak hat, hogyha azt állítom, hogy a *Liliom* vígszínházbéli felújítása nincs híján az életerőnek. Mint már annyiszor, a rendezés megoldatlanságai a két főszereplőt megakadályozták abban, hogy jelentőssé tehessék alakításukat. Koncz esetében nincs már semmi bizonyítani való, ami kitűnő képességeit illeti. Ő ezúttal semmi újat nem csiholt ki magából. Kútvolgyi Erzsébet számára Juli a színészi őszinteség lehetőségét kínálta, s ez sokat oldott a szegedi Júlia-alakításában még nagyon fékező merevségén. Juliból új figurát gyúrt, s ez csak ott vált szinte groteszken logikátlaná, ahol az előadás egyéb rétegeivel szembe-tűnően összeütközött.

A darab értelmezési gondjaitól nem zavartatva Tomanek Nándor élete egyik legszebb, legmélyebb színészi teljesítményét nyújtja. Ficsúrja nemcsak arról a gyomorhajos fásultságról szól, amellyel a bűnözés kishivatalnokai kergetik a „karrier” és „visszavonulás” reménytelen álmát, hanem sikerül felvillantania a bájos, csupaszív Liliomok erkölcsi skrupulusoktól már megszabadult, illúziótlanná vált, megöregedett változatát. Ő képviseli a reális alternatívát Liliom számára, s nem a ligeti „szépművészet” vagy a családi fészek. (A mennyországról már nem is beszélve.) Ficsúr gesztusaiban, szemelomha villanásaiban, sompolygó mozgásában s váratlanul fáradt semmibe nézéseiben jelen van még egy valamikori ember, de már csak mint néha előrajzoló emlék, amelytől sürgösen meg kell szabadulni a tisztességes bűnözőnek, ha valamire még egyszer az életben vinni akarja. Ficsúr már utálja magában a „nem praktikus” érzelmi moccanásokat, tudatosan és sikeresen irtja őket. Mi lenne vele így, az öregség határán, ha még az emberiség luxusát is megengedné magának? - kérdezi keserűen befelé fordulva - és kifosztja a legjobb barátját.

Molnár Ferenc: *Liliom (Vígyszínház)*.
Balázs Péter (Hugó), Egri Márta f. h. (Mari),
Kútvolgyi Erzsébet f. h. (Juli) és Szerencsi
Éva f. h. (Lujza) (Iklády László felvételei)

Mindebben végig jelen van az akasztófák árnyékában megtermő humor is, hogy annál fájdalmasabb legyen.

A butaság szobra

A vad, fájdalmas és fenyegető humort kedvelő Kapás már egyszer tökéletesen emberére talált Balázs Péter személyében, amikor a fiatal színész a *Mesél a bécsi erdő* vérfagyasztóan jószágos hentesét formálta meg olyan erővel, hogy évek múlva is pontosan emlékszünk majd rá. A Hugó szerepében rejlő „ziccer” ezúttal sem érdekli őt. (Ezt átengedi a közhelyekkel ügyesen, ízlésesen bánó Egri Mártának, aki kellemesen, biztos poénokra építve játssza Mari szerepét. Pont olyan, amilyennek egy vidéki libuskát, majd a libuskából libává felfuvalkodó „naccságát” elképzeljük.) Hugó más. Ő a butaság szobra. Miközben okos. És viszi valamire. Mert megbecsüli magát. És elége-

dett. Olyan elégedett s olyan okos, miközben naiv és készségesen buta mosoly ül tisztességes arcán, hogy a hátunkon a hideg futkos. Az arca csupa meglepetés, miközben az elégedettség rajta állandó.

Galambos Erzsí Muskátnéja azért nem lehet igazán érdekes, amiért az előadás. Eldöntetlenül maradt, hogy egy valóságos vagy egy mesebeli körhinta tulajdonosnője-e. Szépen megáll középen ég és föld között. Nyersebb hangokat nem enged meg magának, de azért jelzi azokat. Igéz-e igazán, vagy csak egy férfi után igyekvő kültelki asszonyosság? az előadás végéig nem derü. ki.

Mennyi könnyet még?

Végül egy megalapozatlan és ezért talán nem egészen ildomos megjegyzés: amikor a nagyszerű tapsrend keltette fergetes taps közepette befejeződött az elő-

adás, még hosszú ideig nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy hátha így — finoman karikírozva, groteszkké torzítva s nem halálosan komolya véve — kellett volna eljátszani manapság a már úgyszólván nagyon sok könnyet fakasztott *Liliomot*?

Molnár Ferenc: Liliom (Vígsház)

Rendezte: Kapás Dezső, *zene:* Hidas Frigyes, *diszlet:* Fehér Miklós, *jelmez:* Jánoskúti Márta.

Szereplők: Koncz Gábor, Kútvölgyi Erasébet f. h. Egri Márta f. h. Tomanek Nándor, Balázs Péter, Farkas Antal, Galambos Erzsí m. v., Szerencsi Éva f. h., Sándor Iza, Horváth Péter f. h., Szabó Imre, Bilicsi Tivadar, Szatmári István, Fonyó József, Pethes Sándor, Ferenc László, Zách János, Nagy István, Verebes Károly, Sörös Sándor f. h.

